BUDA' VISSZAVÉTELE
1686-*ban.*

IRTA

PÉCZELY JÓZSEF.

Bécs alatt (1683 Sept. 12.) egyszer hütlenné lett szerencséjét, bár mint igyekezék is, sohasem tudá többet zászlóihoz csatolni a' török. Minden erölködései, mellyeket Magyarországon e' végre újabban tett, csak ujabb, nagyobb romlásával végződtek, így Párkánynál, így sz. Endre 's Hamsabégnél. Legerösb várai, Esztergom, Visegrád, magyar kézre kerültek. Párthivei közzül sokan, kiket remény, félelem hozzá 's Tökölihez kötének elébb, most, hová a' szerencse, ök is a' győzedelmes Austria' részére hajoltak, használva a' kivánt alkalmat, a' császártól mind azoknak, kik haladék nélkül kötelességökre vissza térendnek, önként ajánlt köz-bocsánatot. De állt még hatalma' legerösb bástyája, birodalma' széke honunkban, Buda. Ezt is megkisérté következett (1684) nyáron a' hös, kié a' vitéz Szobieszki társaságában, Bécs' megmentésének is dicsösége, császári fövezér lothringiai Károly. De, bár a' vizi várost megvette; bár a' vár szabaditására sietö osman sereget szélyel verte; a' várbeliek' bátor ellent állása, a' táborában elhatalmazott betegség, az öszi alkalmatlan tartós esözések, a' bécsi föhaditanácsnak az övéivel nem mindenkor összehangzó parancsai, a' munkálatokban innen eredt rendetlenség, élelem-szüke [1]) utóbb is, szinte negyedfél hónapi (Jul. 19. d. Nov. 1.) ostrom 's 25,000 ember veszteség után, szándékával felhagyni kénszeriték. Ezen megszállásban adta első próbáját vitézségének, az

itt csak ugyan meg is sebesedett sabaudiai herczeg Eugenius, akkor még alig 21 éves ifjú, idővel Austria' legnagyobb hadvezére, ostora és félelme a' töröknek, 's az egykor szolgálatját el nem fogadott kevély XIV Lajosnak.

Ezen első próbatételnek szerencsétlenül lett kiütése nem kevéssé hátráltatta Budának az osman járom alól kiszabadulását; nem csak mivel a' próba nagy veszteségibe került a' császárnak, hanem azért is, mert az ellenség a' bizonyosnak hitt ujabb megtámadtatáshoz most sokkal inkább hozzá készült; a' várat újra jobban megerősítette, a' 7000 főnyi őrsereget 3000 válogatott Jancsárral megszaporitotta, 's parancsnokká a' várban azt a' 70 éves öreg, de erőre ifjú Abdurrahman (Abdi) basát nevezte, ki közelebbi nyáron olly dicsően védé meg Caminiekvárát az azt 40 napig hevesen vitt, 's rohanással nem egyszer megvenni próbált lengyelek ellen, 's kinél akkor sem harczban tapasztaltabb, sem elszántabb török vezér nem tartatott.

Lotharingiai Károly ugy ezen előkészületeket, mint seregei' kevésre olvadt számát, megtört bátorságát maga előtt tartva, a' következett (1685) táborozás' czéljául nem Budát, hanem Érsekujvárt tűzte ki. De ezt magát is, pénz nem lévén, csak a' pápa XI Inczének részint saját adománya (300,000 forint), részint a' papság' adóztatására a' császárnak adott engedelme, és azon 663,000 forint tevék lehetővé, mellyeket a' közelebb (Jan. 14.) meghalt esztergomi érsek Szelepcsényi Györgynek hagyományából örökölt a' kincstár, 's hogy hadait kiegészithesse a' császár, kénytelen volt a' Szász, Bajor, Badeni, Braunschweig-Lüneburgi 's több német fejedelmekhez folyamodni, kik öszvesen egy szinte 40,000 főnyi sereget állitottak; 's az austriai rendek külön még 100,000 mérő élet segedelemmel is járultak a' köz ügyhöz. Igy felkészülve a' táborozáshoz, miután még több önként vállalkozott franczia urak

is csatlakoztak hozzá. Julius 7d. megtámadta Érsekujvárt Károly fővezér. Már 27 napig vitta, midőn egy 60,000 emberből álló török sereg' jöveteléről tudósittatik. Erre 20,000 emberrel Kaprárát a' vár alatt hagyván, maga 47,000-ed magával siet elébe az ellenségnek; az attól az alatt megszállott, 's már már megvett Esztergomot még idejében megmenti, magát a' sokkal nagyobb számu, az ő közeledtének hirére Esztergomtól egy negyed mértföldnyire vonult, 's ott igen erős állást fogott ellenséget, sánczaiból elébb, hol hozzá férhetetlen volt, tettetett futással ki csalván, egy igen öldöklő harczban aug. 16d. összetöri, minden tábori 's ostromló készületeit elnyeri; harmad nappal későbben (Aug. 19d.) Érsekujvárnak is rohanással ura lesz.

E' közben több más csapás is érte a' törököt. Még 1684ben a' pápa sürgetésére egy hármas (szent) szövetséget kötvén Austria, Velencze és a' Lengyel, hárman 4 óldalról (Lengyel, Magyar, Dalmatország és Morea felől) szárazon vizen egyszerre reá támadnak az eddig rendesen csak megtámadni, nem megtámadtatni szokott, e' harczhoz épen nem készült ellenségre, 's mielőtt magát rendbe szedhette volna, a' Velenczeiek sz. Maurat, mellytől függött a' szomszéd tenger' 's 7 joniai sziget' birtoka, majd Prevesát is; a' győzedelmes magyar-austriai fegyverek pedig Veröczét, miután 131 évig nyögött az osman járom alatt, több tóth- és horváthországi várakkal együtt meghódoltatják. Ide járult Tököli' pártjának Felső-Magyarországon, a' császár' részint győzedelmei', részint hirdetett bocsánatja' következésében, naponként gyengülése; Tökölinek magának, a' constanczinápolyi udvar' parancsából, vagy mert gyanúba vette hüségét, vagy mivel igy akart magának a' diadalmas császárral békélésre útat készitni, Váradon elfogatása, ökör szekeren, kötözve, Drinápolyba hurczoltatása; erre 8 vagy 9 ezer fönyi seregé-

nek, minthogy urával illy bánás után semmi jót magára nézve nem várhatott, a' császárhoz mindenestül áltpártolása; várainak, az egy Munkácson kivül, mellyet hitvese a' hős Zrinyi Ilonának bástyáknál erősb lelke megoltalmazott, egymás után, ostrom vagy önkéntes feladás által császári kézre jutása; végre erdélyi fejedelem Apafinak, ki jónak látta az osman hatalom' teljes romlását be nem várva, az erősebbnél keresni pártfogást, a' bécsi udvarral titkon szövetkezése. Mind ezek ellen kevés vigasztalást 's kárpótlást nyujtottak a' Töröknek egyszer másszor Magyarországban nyert apróbb diadalai, Vácznak és a' visegrádi várnak visszafoglalása, majd ez utóbbinak az Esztergom alatt megvert Sajtán [2]) seraskiertől [3]), mintsem vagy óltalmazásával erejét megossza, vagy a' keresztyéneknek engedje, puskaporral fölvettetése.

Érsekujvár' megvétele a' császár birtokin kivül is, egész Német-, Lengyel- és Olaszországban, a' kitörő öröm' minden jeleivel, istennek adott hála, 's puska- ágyu-ropogások között innepeltetett. Ebből megitélhetni, milly fontos dolognak tekintetett az nem csak Magyarországra, hanem az egész keresztyénségre nézve is. A' török fővezér, ugy látszik, maga is úgy nézte azt, mint előpostáját egy közel lévő nagyobb szerencsétlenségnek. Hogy ezt elforditsa, a' sultán' parancsát sem várva, nemzete' szokott gögét félretéve, maga esdeklett a' békéért; esdeklése meg nem hallgattatván, sietve kér segitséget hazulról, elő terjeszti a' növekedő, Budához mind közelebb vonuló vészt, a' császár' nagy erejét, még nagyobb készületeit, nagyitva mindent szántszándékkal, hogy annál több oka légyen udvarának nem késni a' segitséggel, annál kevesebb neheztelni ő reá szerencsétlen harcza, Esztergom' meg nem vehetése, 's mi mindennél több volt, Érsekujvár' meg nem tarthatása miatt. A' segitség nem késett, mert Buda' fontossága jól tudva volt Constanczi-

polyban; de ő maga a' halált — csatavesztett osman vezérek' szokott sorsát — el csakugyan nem kerülheté. Kara Ibrahim nagyvezér, félve maga is a' sultan' haragjától, ne hogy az rajta töltessék ki, sietett a' mindenben okul vetett Sajtánt, számos tisztjeivel együtt kivégeztetni. — Helyébe seraskiernak Magyarországra, a' Lengyeleken Bojannál közelebb nyert győzedelmével nagy hirre kapott Suleymann basát neveztette ki, nem mintha emelni akarta volna rettegett vetélkedő-társát, hanem hogy annál bizonyosabban elveszítse azt, a' mint erősen hivé, szerencsétlenül folytatandó magyar háboru által. De rajta is bételt, ki másnak vermet ás, maga esik belé. Sulejman sejtve a' neki vetett tört, ravaszul elibe terjeszti urának, miként csak rendkivüli hatalom, és a' sultánnak magának, vagy legalább a' nagyvezérnek jelen léte eszközölhetnék Magyarországon a' dolgoknak jobbra fordulását; 's ezzel, mit épen akart, meg nyeri, hogy a' seregeit sem maga személyesen vezetni, sem egy harczban forgatlan udvarival, millyen Ibrahim, szerencséltetni nem akaró sultantól, Ibrahim' helyébe, ki azonnal Rhodusba számüzetett, később megfojtatott, maga neveztetik nagyvezérré.

Most Sulejmannak a' nagyur' benne helyzett bizodalma, eldődjei' szomorú példája, nemzete' érdekei, saját becsülete mind annyi ösztönök, semmit el nem mulasztani, mi a' fényes-udvarnak Magyarországon omló félen lévő birodalma' megerősitésére valamit tehetne. Igazgatását azzal kezdi, hogy Tökölit szabaddá teszi, Magyarországra, 9,000 Törököt rendelvén segitségére, fejedelmi czimmel beküldi. A' nézet helyes, de sikeretlen volt; mert Magyarországon Tökölinek már semmi pártja, a' Töröknek, épen az ő vele való bánásért, semmi hitele többé; 's minthogy a' szerencse naponként inkább Leopold' részire hajlott, kedve senkinek magát bizonytalan nyereségért bizonyos veszedelemnek tenni ki. Tökölinek megujitott felszólitásai,

igéretei, fenyegetései elhangzottak, a' nélkül, hogy csak egy is előkelőbb volt párthivei közzül hozzá csatlakoznék; 's minden erölködéseivel csak annyira sem mehetett, hogy Munkácsot 's hős hitvesét az ostrom alól felszabadithatta, vagy a' várba segitséget küldhetett volna. Tökölin kivül a' Francziát is, örökös vagy ellenségét vagy hütlen barátját Austriának, igyekezett ez ellen felültetni az uj nagyvezér; de ezen szándéka sem sikerült. Egyedül kellvén a' szerint a' fenyegető veszéllyel szemközt mennie, minden gondja valamint reménye a' sereggyüjtés volt; 's ez maga, üres kincstár, pénz' nem léte miatt, nem kevés akadályllyal összekötve; mellynek elháritására előbb magános erszényéből adott a' sultan egy millio tallért, utóbb serailja' arany-ezüst készületeit, drága ezüst lószerszámait parancsolta a' pénzverő házba vitetni; annyira szivén feküdt Buda 's Magyarország' megtartása. 'S midőn mind ezzel sem látszék a' szükség fedezhetőnek, hamis pénzzel, mellyben minden 100 lat ezüsthöz 40 lát réz volt vegyitve, segitett magán a' nagyvezér. Igy volt képes tavaszra kelve egy 60,000 főnyi sereget összeszedni, mellyel majus' elején (1686) maga Magyarországra megindult, határtalan hatalommal felruházva, tenni mindent, mit a' birodalom' javára czélszerünek itélend; 's hogy lépéseit annál nyugodtabban intézhesse, előre a' nagyúr saját kézirata által arról biztositá, hogy semmiért, történjék bár mi, számadásra vonatni nem fog. A' Mufti, hogy annál inkább felgyülassza a' seregek harczvágyát, a' szent zászlónak is javaslá vitelét; de a' nagyvezér, látva a' köz leverettetést, tartva, hogy ez utolsó eszközhöz nyúlás az ilyedt elmékben nem lelkesedést, hanem csak nagyobb ilyedtséget fogna okozni, jobbnak itélte javaslatát el nem fogadni. Kiindult tehát a' szent zászló nélkül, de — urának serkentő fényes igéretei, népének áldásai között — erős elhatárzással keblében: megérdemleni ura' kegyét, különös bizodalmát, 's füstbe menni

nem engedni Allához érte emelt buzgó fohászait övéinek. Utját eleinte igen lassan folytatta, a' tatár chán' segitő hadaira várakozván; de ki, megújított fel szólitásaira is, utóbb sem jelent meg, a' Lengyelek' részéről fenyegető veszedelemmel mentegetődzvén. Készen várták ellenben Magyarországon, mint parancsolá, hadaikkal a' temesvári, eszéki és fejérvári basák; de mielőtt ezekkel egyesülhetett, sőt Magyarországra csak bé is léphetett volna: kivitta lotharingiai Károly a' főhadi tanácsban, hogy nem székes Fejérvár, mint legtöbben akarák, hanem ujra egyenesen Buda szállassék meg; 's elökészületek tétettek, millyenek még sohasem, mintha ez fogna az utolsó elválasztó harcz lenni, mellytől függ az osman uraságnak Európában vagy örökre megalapitása, vagy végképen felforgatása. Mint egykor (1396) a' Zsigmond által Bajazet ellen elvesztett nicopolyi nagy harczban, mint a' nemzetünkre nézve dicsőségesebb (1664) szent-gotthardiban, mint legközelebb a' sokáig szorongatott, végre is (1669) elesett Cretaert harczoltban: csaknem egész Europa munkás részt vett a' most Buda, e' nem csak hazánk' de az egész nyugoti keresztyénség' legerősb bástyája —. felett keletkező viadalban. Számtalanok az önként vállalkozott hátrak, 's nem csak harczos öseiktől harcz- és dics-vágyat öröklött Nagyok, spanyol Grandok, franczia Marquisek, anglus Lordok, olasz Grófok, német fejedelmi vérből származott Herczegek; de még polgáriak is, ezek közt csak Kataloniaiak 60°-an, mind mesteremberek Barcellonából: kik siettek lotharingiai Károly zászlói alá, részint vallásos szent buzgóság- vagy a' hitetlenek iránti gyülölségből, részint tanulni, vagy dicsősséget fegyverrel aratni Europa' legnagyobb harczmestere alatt.

Jun. 15dikén indult meg komáromi táborából Lotharingiai Károly. Seregei öszves száma 63,000 volt, köztök: 14,000 Magyar, 30,000 birodalombeli segitő ha-

dak, a' többiek önkéntesek, 's a' császár örökös tartományaiból valók; a' Magyarok a' nádor Eszterházi, Pálfi', Batthyáni, Petneházi', a' többek is mind a' legbátrabb legeszesb, harczban tapasztalt férfiak' vezérlése alatt, kik közzül név szerént említendők: a' 8000 Brandenburgiakat vezetett Schöning; a' császar' veje 's bajor választófejedelem Maximilian Emmanuel, 's a' bádeni márkgróf Lajos, ifjak mind ketten, amaz alig 24, ez 30 éves, de mind ketten tapasztalt vitézek már, 's ösméretesek a' Bécs' közelebbi megszállásában kitüntetett bátorságukról. Jun. 18d. érkezett még a' herczeg Buda alá, mindennel, mi sikert igérhetett, gazdagon ellátva. Rakva volt a' Duna hajókkal; ezeken 's a' Duna' közel eső szigetein annyi élelem, hogy 100,000 ember 9 hónapig könnyen megérhette vele. A' bécsi fegyvertárból hozattak, egyéb vivó szerszámokon kivül, 60 legnagyobb-, 30 kisebb rendü, és 40 mosár ágyuk. — A' seregek' kormányzása megosztva annyiban, hogy a' fiatal, tüz- és erőtelyes császári vőnek a' maga 8000 Bajorjain kivül még ugyanannyi császáriak, 's 5000 Szászok adattak parancsnoksága alá: de a' fővezérség valósággal a' sokat tapasztalt, mélyen látó, hidegen fontoló Károlynál, ki mozgató lelke az egésznek. Öröm, de egyszersmind némi titkos borzalom futotta el mindenek', kivált a' Magyarok' kebleit, midőn megérkeztökkel Budának általok 2 évvel előbb erősen megrongált falait, omladékaikból kivetkeztetve, a' legjobb állapotban, uj fényben, magasan égnek emelkedni megpillanták; mert egyszerre előttök állott a' várnak a' gyászos mohácsi vérnap óta kiállott sok viszontagsága, több rendbeli ostroma, [4]) a' roppant ember-veszteség, mellybe azok kerültek [5]) 's mellybe ez utólsónak hitt is hogy kerülni fog, előre bizonyosnak tartották; hallva kivált a' vitéz Abdi' nagy készületeit; magának, katonáinak — a' most ujra 6000-rel szaporitott, igy összvesen már 16,000 emberből álló őrseregnek vég magok eltökélését: életök-

től elébb mint a' vártól válni meg. Igy is m. a. Istenbe vetett erös bizodalommal, 's azon, az ostromlottakéhoz hasonló elszántsággal: hogy vagy győznek vagy dicsöen vesznek, bátran szembe szállnak a' miéink az akadályokkal, melyeket természet, mesterség, 's mindenek felett a' várat oltalmazók' rendítetlen lelke, egyetértése látszának veszélytelyes merényökben elejökbe vetni.

Hogy az ellenség' erejét annyival inkább megosszák, három oldalról határzák a' várat egyszersmind megtámadni fövezéreink. A' szerény herczeg az ifju tüzes valasztófejedelemnek engedvén a' helyválasztást: ez a' vár megett a' sz. Gellért hegyén fogott állást, mivel azon részről volt a' vár legerösebb, legtöbb nehézség — 's veszedelemmel járó a' megtámadás. Épen az ellenkező oldalon, a' Bécsikapú irányában állott meg hadai' legnagyobb részével a' herczeg; a' viziváros felöl Schöning a' Brandenburgiak — 's néhány császári csapatokkal. Margit' szigetére tétetett a' kórház; a' lovasság' egy része Csepel' szigetén, a' másik nagyobb fele; az Eszék felöl váratott nagyvezér' feltartóztatására, Pálfy' vezérlése alatt sz. Fejérvár felé a' Sárviz mentiben állíttatott fel. Az elsöbb napokban mindjárt 2 olly történet adta magát elö, miböl csak jót jövendöltek magoknak a' miéink. Pálfy egy, Ercsiböl Budára szándékozó török csapatot körül fogott, és ugy levágott, hogy az egészből meg nem menekedhetett több háromnál. Ugyanakkor a' Csepelszigetén ört álló Batthyáni elfogott 14 ellenséges hajót, mellyeken számos fö török asszonyságok, köztök a' basa' 92 válogatott nöből álló háremje, saját felesége, kincseikkel együtt menekedni próbálának a' fenyegető veszély elöl. Véltnél nagyobb volt a' nyereség, kimondhatatlan az öröm. A' fogolynök, mind ritka szépségek, száznál felesb számmal, mint rabszolgálók eladattak, a' nyert prédán megosztozott

a' diadalmas huszárság, süveggel mérve aranyat, ezüstöt, mit együtt többre becsültek 200,000 aranynál.

Miután a' futó-sánczokon, az ellenség' hasztalan kiütési között, harmad napig szakadatlanul dolgoztatott, jun. 21dikén hozzá kezdett a' viziváros ágyúztatásához Károly herczeg; 24d. a' nyitott résen már rohanást parancsolt, 's bár mint vitézkedett is az örsereg, éjszakára kelve engedni kénszerité azt, 's a' felső városba vonulni. Jul. 10. napján ezt is el kezdte, még pedig tüzes golyókkal, lövetni, 's 12. napi folytonos tüzelés által annyira megrongálta falait, hogy nagy reménységben volt ostrommal megvételéhez. Jul. 13dikán tehát estveli 6 órakor rohanót fúvat. Az adott jelre ritka lelkesedéssel törnek elő három felől futó-sánczaikból vitézeink. Kevés óranegyed alatt meghágva általok a' meredek hegy, ált törve az ellenséges sáncz, a' várbeliek irtóztató kő'- puska'- és ágyu golyó-zápora között. Már az omladékon folyt a' harcz, olly átalkodottsággal egyik, mint másik részről. A' csata' és öldöklés' dühében Abdi basa elgyujtatja löporral töltött, földalatti fúrásait; egy pillanat alatt szétszaggatva, levegőbe vettetnek az elölvivók, a' megrepesztett földdel az árokba zuhannak a' hátulsók; puskaporos zsákok hajigáltatnak utánok, 's mielőtt a' félig zuzottak, félig perzseltek magok mentéséről gondoskodhatnának, a' kőfalakról sebten leugráló merész várbeliektől öszvekonczoltatnak. Elébb, mintsem a' föld alatti fúrások elpattantak, kihágtak már a' falakra néhányan a' mieink közzül; látván ezeknek veszedelmét, pihent csapatok sietnek segitségökre, legelől az idegen nemzetbeli önként válalkozott urak, és Catalaunosok. Ezek a' füst és láng között a' falakra vergődvén, a' Jancsárokat visszaverik; azután társaikkal egyesülve, a' sánczon keresztül, a' második falig elönyomúlnak; de, mielőtt felhághatnának, az omladék, mellyen kapaszkodának, terhöket nem birva, leszakad,

sokakat agyon üt, többeket megsebesit; a' hátrálásról még sem gondolkozik senki az ostromlók közzül, mignem a' fövezér, látva a' lehetetlenséget 1400 bátor vitézei' elhullta után, visszatérőt fúvat.

Mihelyt népét rendbe szedte, ujra elkezdte 's 14 napig egyre folytatta az ágyuztatást Károly herczeg, sz. Ferenczi szerzetes Gábor Péter', és a' Niederlandi Gonzalez Antal' igazgatása alatt. Legirtóztatóbb pusztitást tettek az ezen utólsó által felállitott mosárak, melyekből másányi, — 's több — nehézségü, tüzet okádó golyók hányattak a' várba. Egy ezek közzül jul. 22dikén a' fő fegyvertárra repül, keresztültöri a' bolthajtást; meggyúl a' több mint 1000 másа port magában rejtő puskaporos torony; egy percz alatt az egész épület a' szomszéd házakkal 's mintegy 1500 emberrel a' levegőbe vettetik; az ég elsötétül; a' föld körüskörül egy mértföldnyire megrendül; a' sáncz 60 lépésnyire szélyel nyilik; a' Duna árkából kivetődik, ugy hogy az örök futással kéntelenek a' rohanó habok elől menekedni. Sokan lettek a' mi táborunkban is, kivált a' közelebb állott Bajorok közzül, a' lehullott omladékok' áldozatjai. Innen mérve az ellenség' lehető kárát, ilyedtségét Károly herczeg, rögtön, mielőtt zavarodásából magához jöhetne, fölkéreti a' várat gróf Königsegg által, minden vagyonaik — 's hozzá tartozóikkal együtt szabad elmenetelt ajánlva a' várbelieknek, ha önként kaput nyitnak; 's hogy ha nem: korra, nemre, rangra tekintet nélkül, vég kiirtással fenyegetve mindnyájokat. Abdi basa minden felelet helyett szász kapitány Lebel' 's száz más társai' elmetszett fejeiket póznákra füzve, magasan, hogy az ostromlók láthassák, a' Stambúlikapu elibe fölfüggeszteti. Erre újonnan megdördülnek menydörgésöket Bécsig hallattató rettenetes ágyuink, 's olly szörnyü rombolást tesznek, hogy más nap, ha különös eset által meg nem gátoltatnak, ostromot valának a'

miéink ismét próbálandók. Egy szerencsétlenül elgyúlt földalatti furásunk saját embereink közzül igen sokakat eltemet, megöl vagy megsebesit; az ártásra soha nem rest ellenség e' közben kirohan, 's mielőtt a' nagyobb erőtől visszanyomatnék, a' Brandenburgiaknak elébb, azután a' szászoknak esvén, belőlök több százat levág.

Jul. 27dikén csakugyan meglett a' szándékba vett második általános rohanás, az elsőnél is jóval hevesb és vérengezőbb. Tizenkét ezer válogatott vitéz rohanta meg egyszerre a' várat, 6000 a' bécsi, 4000, mind Bajorok, a' vármegetti oldalt; amazok a' Pfalz-Neuburgi herczeg' és Souches tábornok', ezek választó fejedelmök', Bádeni Lajos' és Sabaudiai Eugenius' vezérlése alatt. 2000 Magyar a' nádorral, a' feljebbi napokban fellobbant puskaporral ejtett akna felőli résre küldetett. Három óráig tartott a' viadal. Elébb, minthogy az ellenség nem csak igen dühösen harczolt, hanem néhány földalatti furásait is igen szerencsésen gyujtotta el, visszatolattak a' két főoldalon a' miéink. Kivont karddal állja utját hátrálni kezdő övéinek Károly herczeg; Bádeni Lajos és Eugenius személyesen vezetik ujabb tüzbe a' megrémült Bajorokat, magok elöl harczolnak mindenütt, sebet is kapnak, de szerencsére egyik sem veszedelmest. A' Magyarok vitézül felvergődtek a' törésig, 's bár álttörniök a' sokkal nagyobb számu ellenségen lehetetlen, kicsapását legalább, mi küldetésök' fő czélja volt, feltartóztatják, 's akadályoztatni azon oldalrol társaik' harczát nem engedik. Megvétettek végre, hallatlan erölködés-, 's a' sebeseket nem számlálva, 2600, mások szerént 2900 császáriak, 400 brandenburgiak, 800 bajorok, 200 tisztek' eleste után, a' külső erősségek; császári zászlók lobogtak a' bástyákon, a' legelső egy köz magyar vitéz által feltüzve, kinek nevét nem, csak származását tudjuk, hogy győri fi volt; az ellenség, mellynek még nagyobb volt a' miénknél

vesztesége, a' belső várba szorult, 's most először felel a' basa: hogy a' várat feladnia lehetetlen, 's bizodalmát veti a' Profetában, hogy ez azt, mint eddig, ezután is mególtalmazza csuda-tevő hatalmával.

Károly, miután a' belső erősség' vivásához a' szükséges előkészületeket megtette, falrontó ágyuit az általellenben lévő hegyre nem kis bajjal felvonatta, sőt a' falak' egy részét is föld alatti furásaival fölvettette: hasonló föltételek alatt, mint először, ujra fölkéreti a' várat. Abdi jól tudta, hogy Constanczinápolyban közönséges könyörgések és predikacziók tartattak minden templomokban Buda' megmaradásáért; hogy több mint 10,000 ember imádkozott a' sultánnal a' főváros' egyik legnépesebb piaczán, az ostromnak Budától, a' pestisnek és háborunak a' birodalomtól elfordittatásáért; de ugyanő jól látta helyzete szorultságát is; azért szelidebben mint előbb de egész elhatározottsággal válaszolá: hogy Budát, az osman europai birodalomnak, sőt jeru'sálemnek is kulcsát, magát ugyan nem, de helyette akármely más magyar várat, többet is egynél, kész általengedni a' herczegnek, csak hagyjon fel az ostrommal. A' herczeg egyenesen csak Budát kivánván, végre ezt is megajánlá, azon föltétellel, ha a' háborunak azzal egészen vége szakad. Minthogy Károly ezt sem igéré meg; közelgetni mondatván különben is a' rég várt nagyvezér: Abdi az alkudozást abban hagyja.

Augustus 16 napján valósággal Budához 4 mértföldnyire, Ercsinél állott 60,000 emberével a' nagyvezér. Mit megértvén, a' várat ostrommal megvenni, mielőtt a' segitség elérkeznék, volt a' választófejedelem' akaratja, 's ezt olly hévvel sürgeté, hogy végre Károly is hosszas ellenzés után engedett. Megrohanák tehát ujra a' két fő oldalon seregeink a' várat, de csak hamar nagy vesz-

teséggel visszaverettek; 's látva, hogy hasztalan minden erőlködés, szándékjokkal felhagytak.

Az alatt közelebb mozdult, 's Hamsabeg és Budaörs közt tábort ütött Sulejman; Károly pedig lovasságát, 's minden erejét összevonván, besánczolta magát Buda körül olly móddal, hogy néki Budát ostromolni, a' mikor akarja, mindig hatalmában lehessen; a' nagyvezérnek ő hozzá vagy a' várhoz férni épen ne. A' fiatal, heves vérü Maximilian, 's vele a' fő hadi tisztek' nagy többsége, kikben több harczvágy, mint előrelátás volt, mind igen ellenzék a' sánczok közzé zárkozást, 's helyette azt javasláK, hogy, az ostromot rövid ideig abban hogyván, menjenek elibe — a' következés' inkább biztositására — egész táborukkal a' nagyvezérnek; de Károly dönthetetlen okokkal megmutatá; hogy ezt cselekedni, annyit tenne, mint az idei táborozás' nagy czélját — Buda' visszavételét — szántszándékkal elvetni szemök elől. Mert hogy a' nagyvezér fog-e' egy hamar nyilt csatába ereszkedni, az még bizonytalan; semmi bizonyosabb ellenben, mint hogy a' bátor, eszes várbasa használni fogja a' vártól távozásukat minden ostrom-készületeik' összszerombolására; 's ki tudja, nem talál-e még abban is, a' nagyvezérrel egyetértve, módot, hogy uj csapatokat szállit a' várba? Károly' állhatatossága, helyesb nézete csakugyan győzött; Buda bekerítve, Károly, seregeivel, sánczaiban maradott, csupán Heussler generált rendelvén néhány huszár osztályokkal a' közel eső sz. Pál-völgyéhez, merről várta az első megtámadtatást.

Sulejman, miután táborállásunkat maga, néhány könnyü lovasok' kiséretiben, megvisgálta, hadi tanácsot tartott 's meghatározá, kerüljön bár mibe, segitő seregeket küldeni a' várba. Illy szándékkal kiválaszt jobb szárnyáról 8000 janczárt és spahit, mind a' legbátrabbakat, kik-

nek azon felül jutalommal sem mulasztá el éleszteni tüzöket, mindennek közzülök, ki táborunkon keresztül a' várba jutánd 20 aranyat igérvén, 's előre hármat mindjárt fejenként nékik e' summából ki is fizetvén. Kettős, természet- és pénzvágy ébresztette dühösséggel rohantak ezek aug. 14d. Heusslerre, 's már zavarba hozták csapatjait, midőn a' segitségire sietö Pálfi 's több generalok által magok sokkal nagyobb zavarban 30 zászló, 11 ágyu, 10 társzekér 's 3000 halott' hátrahagyásával visszaveretnek. Más nap bal szárnyát ereszté ellenünk Sulejman, 's ekkor ismét elvesztvén 2000 embert, nagy sietséggel, Ercsi megé, 3 mértföldnyire visszavonúlt; de aug. 19d. éjjel ujra, nagy vigyázattal visszatért 2000 válogatott spahi, 's ugyanannyi, lóra ültetett jancsár' [6]) kiséretiben; mielött viradni kezdett volna, sánczainkat megtámadta 's a' várbeliek' kicsapásától is segittetve, mintegy 500-at vitézei közzül, többnyire sebekkel rakva, beszállitott a' várba. Mintha a' veszély már elháritva, mintha a' diadal már kezében lett volna, minden ágyuit kisütteté öröme' jeléül Abdi; mig két, az ellenség' kezibe került levele nyilván hirdeté igen szorult állapotját. A' következett napokon négyszer állitotta csatarendbe, négyszer vonta vissza, hogy csatáznia ne kelljen, seregeit Sulejman; végre aug. 30d. uj próbát tett; de hadai' nagy részével maga akkor is csak messzeről nézte, mint próbáltak néhány bátor gyalog és lovas ezredei (3000 jancsár, 1500 tatár) több izben sánczainkon keresztül törni, mint verettek mindannyiszor vissza, mig nem Pálfitól és Schöningtől körülkeritve, minthogy magokat megadni nem akarák, mindnyájan összevagdaltattak, de részünkről is igen véres harez után, mellyben Károly herczegnek is veszélyben forgott élete, megöletett oldala mellett egy ágyugolyóbis által lovászmestere; el estek több jeles tiszteink, köztök Mercy, egyike legkitünöbb alvezéreinknek. Egy, két sebből vérző török, eltökélve nem boszulatlan

veszni, egyenesen az öltözete, fegyverei, egész külseje által kitetsző generalnak (Mercynek) tart, annak egy csapással ketté hasitja fejét, miután több tiszteket földre terit körülte, 's akkor a' minden felöl reá fordult csata' 's vett számtalan sebei' következésében, elért czélja', kitöltött boszuja' öröm-érzeti közt összeroskad maga. A' kisded örsereg ez nap is, mint annyiszor, dicsősséggel nem csak visszaveré a' Bajoroknak egy igen heves rohanását, hanem falai közzül kijöni, a' bajor táborra ütni bátorkodott, 's abban nem kevés kárt, zavart okozott. Annyival könnyebb lett volna a' nagyvezérnek, ha bátorságán nem mulik, Abdival kezet fogva, a' szorongatott vár' szabaditására valamit tenni; annyival megfoghatatlanabb veszteglése nagy táborával. De ő ugy látszik, egészen megváltozott táborunkkal szemközt; első szerencsétlen próbatétele óta felejtve lön előtte kötelesség, becsület, fogadás, minden, csak urának öt büntetetlenségéről előre bizonyossá tevő kegyelme nem.

Ezen közben megérkeztek, 's a' nagyvezértől akadályozatlan, táborunkkal egyesültek Scherffenberg és Caraffa, amaz Erdélyből tizenkétezer, ez Felső-Magyarországból 8000 emberrel. Maximilián 's a' vele egyetértők ujra nyilt csatát sürgetének; határozottan, mint előbb is, ostrom- és sánczaikban maradás mellett nyilatkozék Károly. Innen keserü összeszólalkozások. Épen jókor megjön Bécsből udvari főcancellar gróf Strattman; kibékitője lesz a' két, czélzatiban egyiránt tiszta, csak az eszközök' megválasztásában különböző pártnak; Károly' értelme ismét győz, 's meghatároztatik Budának, a' nagyvezér' szemeláttára, ostrommal megvétele. De mielőtt ezt tennék, Károly, vért kimélőleg, fölkéreti még egyszer a' várat. Abdit ha saját gondolkozása, a' becsületre, eddig szerzett hirére sokat tartása, a' kötelesség érzete engedték volna is, nem engedé egy pillanatig is kétkedni a' sultán paran-

csa, melly csak a' vár' falain dicső- vagy a' vesztőhelyen gyalázatos halál közt engedett néki 's övéinek választást. Elhatározottan felelé azért habozás nélkül: hogy maga 's vitézei elszánvák vagy megvédni a' várat, vagy omladéki között keresni hős halált.

E' válasz' vétele után mindjárt más nap, sept. 1-én meg akarta Károly rohantatni a' várat, melly, miólta a' nagyvezér közelében volt is, szüntelen lövöldöztetvén, mindenfelől tetemesen meg volt rongálva: de Maximilian, hogy vitézeinek a' várhoz jutást könnyitse, egy napot kérvén még az omladékoknak a' maga oldalán utból eltakarítására, következő napra haladt a' végviadal.

Hétfőn, sept. 2d. estveli 6 órakor adá hat ágyu a' jelt az általános megtámadásra. Előre, hogy a' várba a' víz felől se juthasson semmi segitség, a' Duna, Budán feljül egy szigetnél, erős lánczokkal áltköttetett; 's hogy az ostromlók háboritatlan dolgozhassanak, Károly seregei' egy részével hátra maradt, a' nagyvezérrel, ha kivántatni fog, maga személyesen küzdendő. Az adott jelre minden felől egyszerre a' várnak esvén a' miéink, elkezdődik a' viadal, egyike a' legmegátalkodottabbaknak, mellyek valaha vár felett folytak. Kettőztetik erejöket ostromlók, ostromlottak, azok, mivel mindent, a' legjobbat, ezek, mivel semmit nem reménylenek, Abdi — hol legjobban összeromolva a' vár, legkevesebb a' megtámadás, legszembetünőbb a' veszedelem — a' bécsi oldaloni törésre áll leghátrabbjaival; halált megvetve rohannak rájok a' miéink, legelől az a' baró d'Asti, ki első volt közelebb az érsekujvári, — első akar lenni most a' budai várfal' meghágásában, — 's lesz az első áldozat; rettenthetetlenül lépnek helyére társai, nagy részint önként vállalkozottak, 's kik osztozni akarának dicsőségében, osztoznak többnyire halálában. De míg itt egyetlen férfiunak lelke, kar-

ja' hatalma, kétessé teszi győzedelmünket; kivíva már az, 's a' vár kezünkben a' viziváros felől. Oroszlání erő — 's bátorsággal küzd ott Magyarjaival, 's maga legelső ki hág a' kőfalra Petneházi, Tökölinek egykor, most a' császárnak szolgálatjában ezredes; utána rettenetes vezéröknek, győzedelem' bizodalmával, a' lelkes katonák; fegyverök alatt elhull minden, mi ellent áll. Ide siet most a' bécsi oldalról Abdi; de itt már nincs emberi erő, melly segithessen; amott távoztával sülyed bátorsága vitézeinek, hanyatlik szerencséjök; hátrál mindenütt a' törökség, harczolva a' bátrak, futva, menekvésről gondoskodva a' félénkek; nyomokban az ingerült diadalmas ellenség, fegyvertelent, rangra, nemre, korra tekintés nélkül soká feltartóztatott boszujának áldozó; a' harczolók' vad lármája 's győztesek örömriadási között elhangzanak az esdeklők' jajai, a' haldoklók' hergései; hasztalan a' térdre hullva irgalomért könyörgés, hasztalan a' fehér zászlók lobogtatása; semmit nem hall, nem lát a' bosszú- és győzedelemittas katona, csak egy forog mindig mindenütt szeme, lelke előtt, a' hoszas ostromban kiállott sok szenvedései' 's elhullott rokonai' képe, a' másfélszázados nemzeti csúfos rabiga, a' sok vér, melly annak széttöréséért keresztyén erekből most és valaha folyt. Leírhatatlan az öldöklés' dühe, az ijedtség' és tolongás' zavara. Teritvék holtakkal a' tüz- és vértől párolgó utszák; kétségbe esve futkosnak a' buvóhelyet, menedéket keresők; zugok, földalatti boltozatok, pinczék fogadnak bé sokakat, sokan, kik illyeket közel nem értek, ilyedtökben, a' halál elől a' halál' karjai közzé, a' Duna' véres habjaiba vetik magokat. Csak egy maroknyi sereg tartja még magát a' zsidóutczában, a' kétségbeesés' megátalkottságával harczolva nem a' győzedelemért, hanem hogy minél drágábban adja el életét. Egy ősz bajnok küzd legelől közöttök; két kard villog két kezében; testhalom körülte; ősz és kap sebeket; de lankadatlan ereje, mignem egy lövés találja messziről, mire

kihull gyilkos aczélja kezéből, 's élet nélkül rogyik a' halottrakásra. A' vitéz várbasa Abdi az. Társai dicsöen, mint ő, végezék pályájokat; legtöbben mellette hullottak el; kevesen, karddal kezökben, a' királyi kastélyba vonúltak, ott többekkel egyesülve újabb csatát kezdtek, 's rövid de dühös önvédelem után, mind levágattak. — A' nagyvezér, megfoghatatlan, egy magas domb' tetejéről nézte öszvedugott karokkal a' harcz' fordulatait, övéi' szorongattatását, mindnyájoknak, a' várnak, velek az osman uraságnak Magyarországon, egész nyugoton, siralmas enyésztét. Midőn látta, hogy vesztve minden, félelem, szégyen, bánat miatt magán kivül siet táborába, rögtön indulót fúvat, 's nyakra főre — hogy ne üzettethessék, maga után a' hidakat mindenütt felégetve — Belgrádba szalad. Innen küldi tudósitását udvarához, hogy Budát, 160,000 vakmerő keresztyénnel szemközt megtartania lehetetlen volt; de mentve táborа; fenn a' jobb jövendő' reménye. A' nagyur 's a' dián, mint istentől büneikért rájok mért csapást tekintik a' nagy veszteséget [7]), hálákat adnak a' sereg mégmaradásáért, 's megtartója a' nagyvezér, büntetés helyett, jutalmakkal és dicsérelekkel halmoztatik.

A' bévett várban soká dult a' vér és zsákmány után lihegő katona még azután is, midőn nem volt többé, ki fegyverrel álljon ellent. A' fővezéreknek elő kellett egész tekintetöket venni, hogy az öldöklést megszüntessék, 's a' rendet helyre állitsák. Igy maradt életben mindöszsze mintegy 2000 török, férfi, asszony, gyermek — vegyes sokaság, urakból most mind szolgák leendők. A' foglyok közt volt az albasa Csonkabég is, ki nem sokára megkeresztelkedvén, keresztatyja — a' császárról, Leopold nevet, 's ingadatlan erős lelkülete, tiszteiben hivsége, pontossága által köz tiszteletet, nemességet 's ezredesi rangot nyert új hitsorsosi között. Találtatott a' várban 400 kisebb-nagyobb rendü ágyu; sok mosár, sok pus-

kapor, mindenféle hadi- 's élelmi szer, 's — bár sokat megemésztett a' láng, sokat elástak, sokat elküldtek előre, — nem megvetendő kincs és drágaság. Seregeinknek ez nap csak két, vagy legfeljebb három száz, — de az egész ostrom alatt 20,000nél több hija esett. — Más nap a' seregek' urának, az ellenségen adott diadalért, tartozott hálaját a' megilletődés' szent könnyei, vig énekek és ágyu-dörgések közt fizette le a' diadalmas sereg 's megszabaditott város; az egész haza, a' közös atyai kormány' jóvoltiban részesülő minden testvér országok, minden europai keresztyén tartományok visszahangzák örömét; 's a' kegyes császár Leopold, örökitni hálaját, és a' dicső nap' emlékét, kinyerte a' pápától, hogy sept. 2dika, mellyen Buda a' török jármot lerázta, sz. István első magyar király' emlékezetére szenteltessék.

Jegyzés.

1.) Egyébiránt is olly nagy volt a' drágaság országunkban, hogy egy posonyi mérő buza széltire elment 12. talléron, tavasz felé többön is.

2.) Igaz neve Ibrahim; Sajtán — magyarul Sátán — nevét vette rendkivüli munkássága- 's bátorságától, mellyet több alkalommal, közelebb, mint budai parancsnok, felebbi esztendőben a' vár' megszállásakor mutatott.

3.) Tábornok, kisebb, nagyobb sereg' vezére — Général en Chef — rendesen mindjárt a' nagyvezér után való.

4.) Buda, miolta 1541ben Soliman ravaszsággal el foglalá, négy nagy ostromot állott ki, 1542, 1598, 1602, és 1684-ben. 1599-ben, mire Fényes Elek: Magyarország Statist. II. d. K. 361. l. céloz, nem ostromoltatott a' vár, csak az akkori várbasa Soliman fogatott el néhány, Esztergomból lesködni a' vár alá ment katonáinktól. Hammer és Feszler még több, amaz 6, ez 10 ostromot emlitnek, az év-számok kitétele nélkül; az első nyilván hibásan; a' második az általunk emlitett 4 ostromhoz hihetően hozzá számlálja a' várnak előbbi, ostromnélküli elfoglaltatásait is, mellyeket mi, a' tudni kivánók' kedvéért, évszámrenddel ide följegyzünk: 1526ban a' mohácsi veszedelem után el foglalta Budát Soliman ostromnélkül; 1527 elvette Ferdinánd Zápolyától ostrom nélkül; 1529 vissza vette Zápolya ostrom- 's török segitséggel; 1530, 1540, 1541 ostromoltatta Ferdinánd Rogendorf 's Vels vezére által, mind háromszor siker nélkül; következett Soliman által (1541) ostrom nélkül elfoglaltatása, 's ugy a' többi mint feljebb.

5.) Miller: Epit. vicissit. Bud. p. 78. az 1526-tól 1686-ig, és igy a' most leirandó utólsó ostromot is bele számlálva, a' Budáért vérzett keresztyének' számát legalább is egy millióra teszi.

6.) Istvánfi' folytatója azt irja, hogy Sulejman vitézeit mind Magyar ruhába öltözteté; de Hammer (Gesch. des Osm. Reiches) erről hallgat, mint szintén Wagner is in Hist. Leop.

7.) Buda bár rangra az Osman' birodalom' városai közt (a' 3 fejedelmilak Konstanczinapoly, Drinapoly és Brusa, a' 3. szent város Mekka, Medina és Jeru'salem, Kairo a' hasonlithatatlan, Damascus a' paradicsomként illatozó, Bagdad az idvesség' háza után) csak tizedik, — igen fontos volt m. a. a' Törökök előtt, ugy tekintetvén általok mint az Islamnak Europában vég bástyája, az osman birodalommak zárja és kulcsa; honnan „a' szent harcz' háza" neve is közöttök. Becsét nem kevéssé nevelte szemökben egészséges levegője, kies fekvése, 's a' nálok oly igen becses, meleg ferdőkkel bővölködése. Innen megmagyarázható mit Wagner (Hist. Leop. P. I. p. 724.) ir: hogy mintha fél birodalmukat vesztették volna el, akként fájlalták, 's soká népdalokban siratták Budának elvesztét a' Törökök.